

SO‘ROQ TERGOV HARA-KATI: ZAMONAVIY QAYD ETISH USULLARI, MUAMMOLAR VA TAKLIFLAR

Mualliflar: Ernazarov Ulug‘bek Eshqobil o‘g‘li

Ahmadov Muhammad Ali Erkin o‘g‘li

Sergeli tumani bo‘yicha IIO FMB xodimi

Annotatsiya: Maqola O‘zbekiston Respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligida belgilangan asosiy tergov harakatlaridan biri – so‘roqni zamonaviy usullar bilan qayd etish masalalarini yoritadi. Unda so‘roqning huquqiy asoslari, audio-video fiksaatsiya kabi zamonaviy qayd etish usullari, mavjud muammolar (qonunchilik bo‘shliqlari, texnik ta‘minot yetishmasligi, inson huquqlari buzilishi xavfi) va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar (majburiy video qayd etishni kengaytirish, texnik jihozlash, nazoratni kuchaytirish) tahlil qilinadi. Maqola jinoyat adliyasining shaffofligi va fuqarolar huquqlarini himoya qilish nuqtai nazaridan dolzarb bo‘lib, huquqshunoslar, tergovchilar va qonunchilik organlari xodimlari uchun foydali.

Kalit so‘zlar: So‘roq tergov harakati, audio-video qayd etish, videokonferensaloqa, jinoyat-protsessual kodeks, dalillar maqbulligi, qiynoqlarning oldini olish, inson huquqlari, tergov xonalari jihozlanishi, elektron jinoyat ishi, huquqiy nazorat.

Kirish

So‘roq (dopros) – O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida (JPK) belgilangan asosiy tergov harakatlaridan biri bo‘lib, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, guvoh, jabrlanuvchi va boshqa ishtirokchilardan ko‘rsatuvlar olish jarayonidir. JPKning 10-bobi (96–121-moddalar) so‘roqning umumiy qoidalarini tartibga soladi: so‘roq joyi, chaqiruv tartibi, davomiyligi (4 soatgacha uzluksiz, kuniga 8 soatdan oshmasligi), psixologik tazyiq taqiqlanishi va boshqalar. Zamonaviy sharoitda so‘roqni qayd etish usullari – an‘anaviy bayonnoma (protokol)

bilan birga audio va video yozuvlar – tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu usullar dalillarning xolisligini, qonuniyligini ta'minlash va inson huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Biroq, O'zbekistonda bu jarayon hali to'liq tartibga solinmagan va bir qator muammolar mavjud.

Zamonaviy qayd etish usullari

O'zbekiston qonunchiligida so'roqni qayd etishning asosiy shakli – bayonnoma tuzish (JPK 90–93-moddalar). Bayonnomaga so'roq jarayoni, savollar va javoblar, ishtirokchilarning mulohazalari kiritiladi. Zamonaviy usullar esa texnik vositalardan foydalanishni o'z ichiga oladi:

1. Videokonferensaloqa rejimida so'roq: JPKning 91⁴-moddasiga ko'ra, guvohlar, jabrlanuvchilar, gumon qilinuvchilar va ayblanuvchilar ishtirokidagi so'roqlar videokonferensaloqa orqali o'tkazilishi mumkin. Jarayon elektron tashuvchilarga yoziladi, bayonnoma tuziladi va video materiallar qo'shib qo'yiladi. Video yozuv vaqti aniq vaqtga mos kelishi, tanaffuslar izohlanishi shart.

2. Majburiy video qayd etish: Ayrim protsessual harakatlar uchun majburiy: shaxsni ushlash, himoyachidan voz kechish, shaxsiy tintuv va olib qo'yish (JPK o'zgartirishlari, 2020-yil). O'ta og'ir jinoyatlarda hodisa joyini ko'zdan kechirish, tintuv, tergov eksperimenti ham video bilan qayd etilishi kerak. 2025-yil holatiga ko'ra, respublikadagi tergov xonalarning 100% kameralar bilan jihozlangan va tergovchi uchun video yozuv majburiy talabga aylangan (IIV ma'lumotlari).

3. Audio va video yozuvlar dalil sifatida: JPK 81-moddasiga kiritilgan o'zgartirishlarga ko'ra, ovozli yozuvlar, videoyozuvlar va raqamli dalillar rasmiy dalillar turkumiga kiritilgan. Oliy sud Plenumining 2018-yil 24-son qaroriga asosan, video qayd etish talablari buzilishi dalillarni nomaqbul deb topishga olib kelishi mumkin.

Xorijiy tajribada (masalan, Rossiya, Qozog'iston) so'roqlarning audio-video fiksaatsiyasi majburiy va qiynoqlarning oldini olishda samarali.

Muammolar

Zamonaviy qayd etish usullari joriy etilayotgan bo'lsa-da, quyidagi muammolar mavjud:

1. Qonunchilikdagi bo'shliqlar: Oddiy so'roqlar uchun audio-video qayd etish majburiy emas, faqat ayrim holatlarda (o'ta og'ir jinoyatlar, ushlar). Bu psixologik tazyiq, qiynoq yoki ko'rsatuvlarni soxtalashtirish xavfini oshiradi.

2. Texnik ta'minot yetishmasligi: Viloyat va tumanlarda tergov xonalari to'liq jihozlanmagan bo'lishi mumkin, yozuvlar sifati past yoki saqlash muammolari bor.

3. Dalillarning maqbulligi: Video qayd etish talablari buzilishi (masalan, tanaffuslarni yozmaslik) dalillarni sudda yaroqsiz qilishi mumkin (Oliy sud Plenum qarori).

4. Inson huquqlari buzilishi xavfi: Qiynoqqa solish holatlari (JK 235-modda) hali ham uchraydi, video yo'qligi buni yashirishga imkon beradi. Xalqaro hisobotlarda (Amnesty International, HRW) O'zbekiston bu borada tanqid qilinadi.

5. Yozuvlarni saqlash va foydalanish: Raqamli materiallarning uzoq muddat saqlanishi, ularning o'zgartirilmasligi ta'minlanmagan.

Takliflar

Muammolarni hal qilish uchun quyidagi takliflar beriladi:

1. Qonunchilikka o'zgartirishlar: JPKga so'roqning barcha turlarini (ayniqsa, gumon qilinuvchi va ayblanuvchilarni) majburiy audio-video qayd etishni kiritish. Xorijiy tajriba (Rossiya FPK)dan foydalanish.

2. Texnik jihozlash: Barcha tergov organlarini zamonaviy kameralar va bulutli saqlash tizimlari bilan ta'minlash. "Elektron jinoyat ishi" tizimini kengaytirish.

3. Nazorat va javobgarlik: Prokuratura va sud nazoratini kuchaytirish, video buzilishi uchun tergovchilarga intizomiy javobgarlik belgilash.

4. O'qitish va monitoring: Tergovchilarni zamonaviy usullarga o'qitish, fuqarolik jamiyati (Ombudsman, NNO) ishtirokida monitoring o'tkazish.

5. Xalqaro standartlarga moslashish: BMT Qiynoqqa qarshi konventsiyasi talablariga rioya qilish, video qayd etishni inson huquqlari himoyasining asosiy kafolati qilish.

Xulosa

So‘roq tergov harakatini zamonaviy usullar bilan qayd etish jinoyat protsessining shaffofligini, dalillarning ishonchliligini va fuqarolar huquqlarini himoya qilishni ta’minlaydi. O‘zbekistonda bu yo‘nalishda muayyan yutuqlar (tergov xonalarni jihozlash, qonun o‘zgartirishlari) bor, ammo majburiy video qayd etishni kengaytirmasdan to‘liq samara berish qiyin. Hukumat, parlament va huquq himoyachilari hamkorligida taklif etilgan choralar amalga oshirilsa, jinoyat adliyasi yanada adolatli va zamonaviy bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi (2021-yil 21-apreldagi o‘zgartirish va qo‘shimchalar bilan). – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2018-yil 24-son “Jinoyat protsessida texnik vositalardan foydalanish tartibi to‘g‘risida”gi qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi rasmiy ma’lumotlari: tergov xonalarni video kuzatuv tizimlari bilan jihozlash (2024–2025 yillar holati).
4. BMT Qiynoqqa va boshqa shafqatsiz, g‘ayriinsoniy yoki kamsituvchi muomala yoki jazo turlariga qarshi konventsiya (1984-yil).
5. Amnesty International. Uzbekistan: Human Rights Report 2024. – London: Amnesty International, 2024.
6. Human Rights Watch. World Report 2025: Events of 2024 (O‘zbekiston bo‘limi). – New York: HRW, 2025.
7. Rossiya Federatsiyasi Jinoyat-protsessual kodeksi (audio-video fiksaatsiya tajribasi). – Moskva, 2023-yil nashri.
8. Qosimova D. Jinoyat protsessida zamonaviy texnologiyalar. – Toshkent: Adolat, 2022.

9. Xalqaro huquqiy tahlillar: European Court of Human Rights ishlarida qiynoq va dalillar maqbulligi (Salduz v. Turkey, 2008; Gäfgen v. Germany, 2010).
10. O'zbekiston Respublikasi Inson huquqlari bo'yicha milliy markazi (Ombudsman) yillik hisobotlari (2023–2024).